



## Türk Akademiyasının Arap Dili ve Belagatı Özelinde *el-Furûku'l-Lugaviyye* ile İlgili Çalışmaları

Merve Avlar

[0000-0002-3360-0462](mailto:0000-0002-3360-0462) | [merve.avlar@yalova.edu.tr](mailto:merve.avlar@yalova.edu.tr)

Yalova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, Yalova, Türkiye

ROR ID: [01x18ax09](https://orcid.org/01x18ax09)

Fadime Kavak

[0000-0002-8817-4771](mailto:0000-0002-8817-4771) | [fkavak@uludag.edu.tr](mailto:fkavak@uludag.edu.tr)

Bursa Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, Bursa, Türkiye

ROR ID: [03tg3eb07](https://orcid.org/03tg3eb07)

### Öz

Sözlükte “ayırarak, bölmek” anlamına gelen *far*k kelimesinin çoğulu olan *furûk*, Arap dilbiliminde eş anlamlı gibi görünen kelimeler arasındaki ince anlam farklılıklarını ve nüansları ifade etmek için kullanılan temel bir kavramdır. Bu disiplin, tarihî süreç içerisinde *el-fark*, *mâ hâlefe fihî'l-insânü'l-behîme* (insanın hayvandan farklı kılan özellikler) ve *el-furûk* gibi çeşitli isimlerle anılmıştır. Başlangıçta, dildeki *terâdüf* (eş anlamlılık) olgusuyla iç içe ve onunla mücadele eden bir alan olarak ele alınmıştır. Kelimeler üzerine yapılan erken dönem çalışmalarda, özellikle de ilk sözlüklerin tedvin edildiği dönemlerde, bu ince ayrımın her zaman net bir şekilde yapılmadığı görülmektedir. Kelimeler daha çok genel anlam kümeleri halinde toplanmış, aralarındaki incelikler bazen gözden kaçmıştır. Ancak Arap semantik ve dil felsefesi tarihinde *el-Furûku'l-Lugaviyye*'nin özerk ve sistematik bir ilim dalı haline gelmesi, dilin felsefi boyutunu sorgulayan İbn Arabî gibi düşünürlerin başlattığı derinlemesine analiz dönemiyle mümkün olmuştur. Bu süreçte, kelimelerin yüzeysel anlamlarının ötesine geçilerek, onların taşıdığı anlam derinlikleri, çağrışımları, kullanım bağlamları (*siyâk*) ve her bir kelimenin ifade ettiği özgün kavramsal çerçevenin incelenmesine yönelik metodik çalışmalar ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşım, dilin statik bir yapı olmadığını, dinamik, kültürel ve bağlamsal bir sistem olduğunu vurgulamıştır. *Furûk* ilmi, dil alanındaki en önemli klasik eserlerden biri olan Ebû Hilâl el-Askerî'nin *el-Furûk fi'l-luga* adlı muhteşem eseriyle adeta zirveye ulaşmıştır. Askerî, bu eserinde yüzlerce kelime çiftini karşılaştırmış, aralarındaki bazen çok hassas olan anlam farklarını örneklerle, şiirlerle ve atasözleriyle ortaya koymuştur. Bu çalışma hem klasik dönem dil alimleri hem de modern dil araştırmacıları tarafından bir başvuru kaynağı ve önemli bir çalışma alanı olarak kabul görmüştür. Bu disiplin, yalnızca kelimelerin sözlük anlamlarını karşılaştırmakla kalmaz, aynı zamanda onların kültürel, sosyal, dini, felsefi ve psikolojik bağlamlardaki kullanımlarını da irdeleyerek Arap dilinin eşsiz zenginliğini ve kavramsal derinliğini ortaya koymayı hedefler. Makalenin odak noktası, Türkiye'de Arap dili ve belagati alanında *el-Furûku'l-Lugaviyye* üzerine yapılan çalışmaları bibliyografik ve tematik açıdan ele almaktır. İncelenen eserler arasında lisansüstü tezler, akademik makaleler, müstakil kitaplar ve bilimsel bildiriler bulunmaktadır. Bu çalışmalar yalnızca kronolojik olarak sunulmakla kalmamış; aynı zamanda ele aldıkları konu, benimsedikleri yöntem ve kullandıkları yaklaşım farklılıkları dikkate alınarak kategorize edilmiş ve analiz edilmiştir. Örneğin, bazı çalışmalar belirli bir klasik metni (örneğin Askerî'nin eserini) merkeze alırken, diğerleri Kur'an-ı Kerim veya hadis metinlerindeki belirli kelime çiftlerini incelemeyi tercih etmiştir. Bazıları teorik bir çerçeve çizerken, diğerleri uygulamalı örneklerle ağırlık vermiştir. Böylelikle Türkiye'deki *furûk* ile ilgili akademik araştırmaların genel bir haritası ve envanteri çıkarılmaya çalışılmış, hangi alanlara yoğunlaşıldığı (örneğin dini metinlerdeki *furûk*), hangi müelliflerin daha çok çalışıldığı ve hangi konuların henüz yeterince incelenmediği (örneğin modern Arap edebiyatındaki veya lehçelerdeki anlam farkları) tespit edilmiştir. Çalışmanın nihai amacı, Türkiye'deki akademik literatürde *furûk* çalışmalarının mevcut durumunu,

eğilimlerini ve boşluklarını nesnel bir şekilde ortaya koymak ve bu kadim disiplin üzerine gelecekte yapılacak nitelikli araştırmalar için sağlam bir zemin hazırlamak, yeni araştırmacılara yol göstermektir. Yapılan bu çalışmanın, Arap dilinin inceliklerini anlama yolunda atılmış önemli bir adım olacağına inanıyoruz.

## Anahtar Kelimeler

Arap Dili ve Belagatı, el-Furûku'l-Lugaviyye, Furûk, Fark, Türkiye

## Atf Bilgisi

Avlar, Merve – Kavak, Fadime. “Türk Akademiasının Arap Dili ve Belagatı Özelinde *el-Furûku'l-Lugaviyye* ile İlgili Çalışmaları”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (Mart 2026), 466-487. <https://doi.org/10.51702/esouguifd.1797049>

Geliş Tarihi	05.10.2025
Kabul Tarihi	27.12.2025
Yayın Tarihi	15.03.2026
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Yapay Zeka Kullanımı	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı araçlardan sınırlı ölçüde yararlanılmıştır. Yapay zeka, yalnızca dil kontrolü, yazım desteği ve biçimsel düzenlemelerde yardımcı bir araç olarak kullanılmış; içerik üretiminde, bilimsel değerlendirmelerde ve sonuçların yorumlanmasında yazarların akademik sorumluluğu ve katkısı esas alınmıştır. Çalışma, bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde yürütülmüştür.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	<a href="mailto:ethicilahiyat@ogu.edu.tr">ethicilahiyat@ogu.edu.tr</a>
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Yazar Katkı Oranları	Araştırmanın Tasarımı 1. Yazar - %80 / 2. Yazar - %20 Veri Toplama 1. Yazar - %90 / 2. Yazar - %10 Araştırma-Veri Analizi-Doğrulama 1. Yazar - %80 / 2. Yazar - %20 Makalenin Yazımı 1. Yazar - %90 / 2. Yazar - %10 Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi 1. Yazar - %70 / 2. Yazar - %30
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını <b>CC BY-NC 4.0</b> lisansı altında yayımlanmaktadır.



## Studies in Turkish Academia on *al-Furûq al-Lughawiyah* with Particular Reference to Arabic Language and Rhetoric

Merve Avlar

[0000-0002-3360-0462](mailto:0000-0002-3360-0462) | [merve.avlar@yalova.edu.tr](mailto:merve.avlar@yalova.edu.tr)

Yalova University, Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric, Yalova, Türkiye

ROR ID: [01x18ax09](https://orcid.org/01x18ax09)

Fadime Kavak

[0000-0002-8817-4771](mailto:0000-0002-8817-4771) | [fkavak@uludag.edu.tr](mailto:fkavak@uludag.edu.tr)

Bursa Uludağ University, Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric, Bursa, Türkiye

ROR ID: [03tg3eb07](https://orcid.org/03tg3eb07)

### Abstract

The term *furûq*, which is the plural of the Arabic word *farq* meaning “to separate” or “to divide,” is a fundamental concept in Arabic linguistics. It refers to the subtle semantic differences and nuances between words that appear to be synonymous. Historically, this discipline has been known by various names such as *al-farq*, *mā khālafa fihi al-insān al-bahīmah* (the traits that distinguish humans from animals), and *al-furûk*. Initially, it was addressed in close conjunction with, and often in opposition to, the phenomenon of *tarāduf* (synonymy). In early lexical studies, particularly during the period when the first dictionaries were compiled, these fine distinctions were not always clearly delineated. Words were often grouped into broad semantic clusters, causing their intricate differences to be occasionally overlooked. However, the emergence of *al-furûq al-lughawiyah* as an autonomous and systematic branch of learning within the history of Arabic semantics and language philosophy was made possible by a period of deep analysis initiated by thinkers like Ibn Arabi, who questioned the philosophical dimension of language. This process led to the development of methodological studies that moved beyond the superficial meanings of words to examine their semantic depths, connotations, contexts of use (*siyāq*), and the unique conceptual framework each word expressed. This approach emphasized that language is not a static structure but a dynamic, cultural, and contextual system. The science of *furûq* reached its zenith with the magnificent work of Abū Hilāl al-‘Askarī, *al-Furûq fi’l-Lughah*, one of the most important classical texts in the field. In this work, al-‘Askarī compared hundreds of word pairs, elucidating their sometimes extremely delicate meaning differences with examples from poetry and proverbs. This study has been recognized as a key reference and a significant area of research by both classical philologists and modern linguistic researchers. This discipline aims not only to compare the dictionary definitions of words but also to explore their usage within cultural, social, religious, philosophical, and psychological contexts, thereby revealing the unique richness and conceptual depth of the Arabic language. The article's focus is to examine the studies on *al-furûq al-lughawiyah* in the field of Arabic language and rhetoric in Türkiye from both a bibliographical and thematic perspective. The works examined include postgraduate theses, academic articles, independent books, and scientific proceedings. These studies have not merely been listed in chronological order; they have also been categorized and analyzed according to their subject matter, adopted methodologies, and analytical approaches. For instance, while some studies focus on a specific classical text (such as al-‘Askarī's work), others prefer to analyze specific word pairs in the Qur’an or Hadith texts. Some outline a theoretical framework, while others emphasize practical applications. Consequently, this endeavor attempts to create a general map and inventory of academic research on *furûq* in Türkiye, identifying which areas have been concentrated on (e.g., *furûq* in religious texts), which authors have been studied more frequently, and which topics have not yet been sufficiently explored (e.g., semantic differences in modern Arabic literature or dialects). The

ultimate aim of the study is to objectively present the current state, trends, and gaps in *furûq* studies within the Turkish academic literature, and to provide a solid foundation for future high-quality research on this ancient discipline, thereby guiding new researchers. We believe this study will be a significant step forward on the path to understanding the intricacies of the Arabic language.

## Keywords

Arabic Language and Rhetoric, al-Furûq al-Lughawiyyah, Furûq, Farq, Türkiye

## Citation:

Avlar, Merve – Kavak, Fadime. “Studies in Turkish Academia on *al-Furûq al-Lughawiyyah* with Particular Reference to Arabic Language and Rhetoric”. *Journal of Eskişehir Osmangazi University Faculty of Theology* 13/1 (March 2026), 466-487. <https://doi.org/10.51702/esoguifd.1797049>

Date of Submission	10.05.2025
Date of Acceptance	12.27.2025
Date of Publication	03.15.2026
Peer-Review	Double anonymized / Two External
Ethical Statement	This study does not require ethics committee approval, as the data used were obtained from literature review/published sources. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Use of Artificial Intelligence	Artificial intelligence-based tools were used to a limited extent in the preparation of this study. AI was employed only as a supportive tool for language editing, writing assistance, and formal structuring; the production of content, scientific evaluation, and interpretation of results remain the full responsibility and contribution of the authors. The study has been conducted in line with scientific research methods and academic ethical principles.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Complaints	<a href="mailto:ethicilahiyat@ogu.edu.tr">ethicilahiyat@ogu.edu.tr</a>
Conflicts of Interest	The authors have no conflict of interest to declare.
Author Contribution Rates	Research Design 1 <sup>st</sup> Author - 80% / 2 <sup>nd</sup> Author - 20%
	Data Collection 1 <sup>st</sup> Author - 90% / 2 <sup>nd</sup> Author - 10%
	Research-Data Analysis-Validation 1 <sup>st</sup> Author - 80% / 2 <sup>nd</sup> Author - 20%
	Writing the Article 1 <sup>st</sup> Author - 90% / 2 <sup>nd</sup> Author - 10%
Grant Support	Editing and Development of the Text 1 <sup>st</sup> Author - 70% / 2 <sup>nd</sup> Author - 30%
	The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the <b>CC BY-NC 4.0</b> .

## Giriş

Furûk (فُرُوقٌ) kelimesi; İbn Manzûr'un (ö. 711/1311) aktardığına göre *fe-ra-ka* kökünden türetilmiş olan fark (فَرَقَ) mastarının çoğuldur. Kelime “iki şey arasını ayırmak, bölmek, iki şey arasındaki ayırım” anlamlarına gelmektedir.<sup>1</sup> İbn Fâris ise (ö. 390/999) tarafından “*fâ, râ ve kâf harfleri, iki şey arasını ayırt etme ve birbirinden ayırma anlamına delalet eden sahih bir köke işaret eder*” şeklinde tanımlanmıştır.<sup>2</sup>

Edebiyat, belâgat, şiir ve dil âlimi Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 400/1009'dan sonra) gibi sahanın öncüleri tarafından furûk kelimesine istilâhî bir anlam tayin edilmemiş olup sonraki dönem dil alimleri, söz konusu kavrama izah getirmeye çalışmıştır. Terim anlam, modern dönem bilgileri tarafından ortaya atılmıştır. “*el-Mu‘cemu’l-mufasssal fi ‘ulûmi’l-luga*” eserinin yazarları Muhammed et-Tûncî ve Râcî el-Esmer “*Furûk, karşılaştırmalı dilbilim incelemelerinin bir çeşididir.*” şeklinde tanımlama yapmıştır ve kelimenin terim anlamı için şöyle demiştir: “*Bir lehçedeki birbirine çok yakın olan lafızların manaya delalet etmeleri bakımından belli kural ve ölçütler doğrultusunda farklılaştıkları ve ayrıştıkları noktaları incelenen ilimdir.*”<sup>3</sup>

Furûk kavramının önemi yalnızca dil, fıkıh, hadis gibi kitaplarda zikredilen tanımlamalardan ibaret olmayıp, Kur’ân-ı Kerîm’in temel öğretileri arasında yer almasından da ileri gelmektedir. Nitekim hak ile batılı ayıran anlamına gelen فُرُقَانٌ kelimesi, kutsal kitaba verilen bir isimdir. Bu bağlamda فَرَقَ kökünden türeyen pek çok kelime, farklı yapılarla Kur’ân’da yer almaktadır. *İki şeyin arasını ayırmak, açmak*” anlamındaki fark sözcüğü Kur’ân’da yer yer zikredilmiştir. *وَإِذْ فَرَقْنَا* “*بِكُمْ النَّخْرَ فَاتَّجِنَّاكُمْ*”- *Hani sizin için denizi yarmış, sizi kurtarmış...*<sup>4</sup> ayetinde “فَرَقَ” fiili; yarmak, ikiye bölmek, arasını açmak olarak kullanılmıştır. Yine söz konusu kelime, “فَالْفَارِقَاتُ فَرَقْنَ”- (*Hak ile batılı birbirinden iyice ayıran*)<sup>5</sup> ayetinde iki şeyin arasını ayırmak anlamında kullanılmıştır.

Furûkla ilgili malûmât sunan kaynaklara bakıldığında Askerî, Fahreddîn er-Râzî ve Süyûtî gibi kimi alimlerce konunun terâdüf ile bağlantılı olarak ele alındığı görülmektedir. Konuyla ilgili eserler kaleme alan bazı âlimler tarafından terâdüf ile furûk terimleri arasında herhangi bir ayırım gözetilmemiştir. Ancak belli bir zaman sonra, bu iki terimin birbirinden farklı olduğunu iddia eden ve hiçbir zaman aynı anlamı taşımadığını savunan âlimler de olduğu gözlemlenmiştir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için terâdüf terimini ele almak gerekmektedir.<sup>6</sup>

<sup>1</sup> Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beirut: Dâru Sadr, 1993), “Feraka”, 10/301.

<sup>2</sup> Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni el-Hemedânî, *Makâyisi'l-luga* (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1972), “Feraka”, 4/493.

<sup>3</sup> Muhammed et-Tûncî - Râcî el-Esmer, *el-Mu‘cemu’l-mufasssal fi ‘ulûmi’l-luga* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), 1/448; Muhammed Mahmûd ez-Zevâhira, “*el-Furûku’l-Lugaviyye ‘inde’r-Râgıb el-İsfahânî fi Kitâbihi’l Müfredât ve eseruhâ fi delâlati’l-elfâzi’l-Kur’âniyye*”, 11.

<sup>4</sup> el-Bakara 2/50.

<sup>5</sup> el-Mürselât 77/4.

<sup>6</sup> Terâdüf olgusu ve terâdüf savunucuları hakkında bilgi almak için bk. Yakup Civelek, *Arap Dilbilimine Giriş* (Van, Üniversite Yayınları, 2004), 283-291.

İbn Fâris'e göre terâdüf "الترادف"; *râ, dâl ve fâ kökünden oluşan, birbirini takip etmek, peşi sıra gelmek anlamında bir kelimedir.*<sup>7</sup> Terâdüfün terim anlamı konusunda âlimler pek çok tanım ortaya koymuştur. Fahreddîn er-Râzî (ö. 606/1210) terâdüfünü *aynı anlama gelen lafızlar* olarak tanımlamış; *bir veya birden fazla kelimenin tek bir manaya delalet etmesidir* demiştir.<sup>8</sup> İsâ b. Alî er-Rummânî el-Bağdâdî (ö.384/994) ise *birden fazla lafzın yalnızca bir anlama gelmesi veya muhtelif lafızların bir manaya delalet etmesidir* şeklinde tanımlamıştır.<sup>9</sup>

Terâdüf konusu ilk defa hicrî ikinci asırda Sîbeveyhi (ö. 180/796) tarafından ele alınmıştır. O, *el-Kitâb* adlı eserinde "*Bâbu'l-lafzi li'l-me'ânî*" başlığı altında kelimeler arasında üç tür ilişkinin olduğunu ve bunların; lafızları ve manaları farklı olan, lafızları aynı olup manaları farklı olan ve lafızları farklı manaları aynı olan lafızlardan oluştuğunu dile getirmiştir.<sup>10</sup> Sîbeveyhi'nin belirtmiş olduğu bu ilişki, sonraki dönem dil âlimleri tarafından daha farklı kategorize edilmiştir. Bununla beraber dönemin âlimleri tarafından konuyla ilgili çalışmalar, tek bir mana etrafında yoğunlaşarak ilk etapta şifâhî olarak başlamıştır.<sup>11</sup>

Lafızlar üzerine yapılan çalışmalar hicrî ikinci asırda ise tek bir manaya delalet eden lafızların tedvin edilmesi ile devam etmiştir. Bu dönemde yalnızca tek bir manaya gelen lafızları bir araya getiren çalışmalar gün yüzüne çıktığı gibi genel terâdüfünü içeren eserler de kaleme alınmıştır. Ayrıca alanın önde gelen âlimlerinden bazıları, furûk ile ilgili eserlerinin de ismini oluşturan *Kitâbu'l-Fark* adı altında bir literatür sahası geliştirmiştir.<sup>12</sup>

Terâdüf olgusunun ilk dönemini lügat alimi İbnü'l-A'râbî'ye (ö. 231/846) kadar geçen süre, ikinci dönemini Ebû Hilâl el-Askerî'nin eseri *el-Furûku'l-Lugaviyye*'yi kaleme almasına kadar geçen zaman, üçüncüsünü 1900'lü yıllara kadar geçen süre ve dördüncü dönemini ise 1900'lü yıllardan günümüze kadar geçen zaman oluşturmaktadır. İbnü'l-A'râbî'ye kadarki sürede gerçekleştirilen çalışmaların amacını lafızlarla ilgili muhtevayı koruma isteği ve hedefi oluşturmaktadır. Ayrıca söz konusu dönemde terâdüf ve müterâdif kavramları yerine *ihtilâfü'l-lafzayn ve'l-ma'ne'l-vâhid* ifadesi kullanılmıştır.<sup>13</sup>

Terâdüf olgusuyla ilgili farklı bir fikirle çıkış yapan İbn Arabî, ikinci dönemi başlatmıştır. Ona göre terâdüf olarak kabul edilen kelimelerin aynı anlama gelmesi mümkün değildir. İbnü'l-A'râbî'nin başlattığı bu tutum İbn Fâris ve Ebû Hilâl el-Askerî gibi âlimler tarafından da

<sup>7</sup> Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni el-Hemedânî, *Makâyisü'l-luga* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1972), "Redefe", 2/503.

<sup>8</sup> Ebü Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, *el-Mahsûl* (Müessesetü'r-Risâle, 1997), 1/253; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-Müzhir fi'ulûmi'l-luga ve envâ'ihâ*, thk. Muhammed Ahmed Câd el-Mevlâ vd (Beyrut: Menşürâtü'l-Mektebetü'l-'Asriyye, 1986), 1/402; Jinvâr Abdî, *et-Terâdüf fi fikhi'l-luga ve 'ilmi'd-delâle* (Malang: el-Câmi'atü'l-İslâmiyyetü'l-Hukûmiyye Malang, Külliyyetü'l-'Ulûmi'l-İnsâniyye ve's-Sekâfe, Risâletü Mâcistîr, 2007), 4; Muhammed Yâs Hıdr ed-Dûrî, 20-22.

<sup>9</sup> Bennûr Fâdine, *et-Terâdüf fi'l-luga ve'l-Kur'âni'l-Kerîm beyne'l-isbât ve'l-inkâr* (Chetouane: Câmiatü Tilimsân, Külliyyetü'l-Âdâb ve'l-Luga, Risâletü Mâcistîr, 2012), 5. Terâdüf için yapılan diğer terim tanımları ve bu tanımlarla ilgili daha fazla malûmât için bk. Fâdine, *et-Terâdüf fi'l-luga*, 4-6.

<sup>10</sup> Ebü Bişr (Ebü Osmân Hârisî Ebü'l-Hasen, Ebü'l-Hüseyn) Sîbeveyhi Amr b. Osmân b. Kanber el-, *el-Kitâb* (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1988), 1/24.

<sup>11</sup> Ömer Kara, "Arap Dilbilimindeki "Terâdüf" Olgusunun "Furûk" Paralelinde Tarihsel Süreci ve Arka Planı -el-Furûku'l-Lugâviyye'ye Giriş (I)-", *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* 7/14 (2003), 201.

<sup>12</sup> Kara, "el-Furûku'l-Lugâviyye'ye Giriş (I)", 202.

<sup>13</sup> Kara, "el-Furûku'l-Lugâviyye'ye Giriş (I)", 203.

benimsenmiş ve terâdüf olgusunda bir dönüm noktası oluşturmuştur. Ancak gelenekçi olarak adlandırabileceğimiz ilk dönem âlimleriyle, bu yeni ekol mensuplarının tartışma içerisinde olduğu da kaydedilmektedir.<sup>14</sup>

İbnü'l-A'râbî'ye ait şu cümleler onun, terâdüf olgusuna nasıl yaklaştığı hakkında malûmât sunmaktadır: “Arabın bir manaya hamlettiği iki lafzın her birinde, ötekinde olmayan bir mana vardır. Belki biz onu biliyoruz, bildiriyoruz ve belki de bu bize kapalı kalıyor; ancak Arabın bunu bilmediğini söyleyemeyiz. İsimlerin hepsi, bir illete mebnidir. Arap, onu bizim bildiğimiz veya bilmediğimiz illetlerden birine bağlamıştır.”<sup>15</sup>

Terâdüf olgusunu sorgulayan ve bunu reddeden bir diğer âlim İbn Dürüsteveyh (ö. 347/958)'tir. O da şu cümlelerle konuya olan yaklaşımını, aynı yapıda olmadıkları gibi aynı manaya da gelmez. Bu ancak iki ayrı lehçede olursa mümkündür. Ancak tek bir lehçede olduğunda birçok nahivci ve dilcinin sandığının aksine lafızların farklı, mananın aynı olması imkansızdır. Bu dilciler Arabı, bu kelimelerin kendi tabiatlarının ve bünyelerinin yüklendiği muhtelif manalara ve kendi örf ve adetlerine göre konuşurken dinlemiş; ama buradaki illetleri ve farkları anlayamamış ve bunların aynı manaya geldiğini sanmıştır. Sonra da kendilerinden menkul bu çıkarsamalarını, Araba mal etmişlerdir. Eğer Arabı doğru dürüst dinleselerdi, ondan bunu rivayet ederken doğrusunu yaparlardı. Hâlbuki hikmete yakışmayan bu tevilleriyle hata etmişlerdir. Sonuç olarak bu babda iki müterâdifin gelmesi, ancak iki ayrı lehçede mümkün olabilir; aksi takdirde bu iki kelime, muhtelif iki manaya veya birbirine bir açıdan benzer manaya gelir...<sup>16</sup>

Terâdüf olgusunun üçüncü dönemini başlatan ve terâdüf karşıtlığının zirveye ulaştığı Ebû Hilâl el-Askerî de konuyla ilgili düşüncelerini şu cümleler ile ifade etmiştir:

İbarelerin ve isimlerin muhtelif olması, manaların da farklı olmasını gerektirmesinin kanıtı şudur: İsim, tek bir kelimedir. Bir delalet ile bir manaya işaret eder; bir müsemmaye bir kere delalet ettiği zaman bu bilinir; buna ikinci ve üçüncü bir delaleti faydasızdır. Lugatın vâzı'ı, hâkim olan Allah'tır; o dilde faydasız bir şeyi vâzetmez. Şayet ikinci ve üçüncüde, birincide işaret ettiğinin hilafına bir şeye işaret ederse, bu doğru olur. Bu ise iki isimden her birinin manalardan bir manaya ve zatlardan bir zata işaret ettiğini gösterir. Bunlardan her biri ötekinin gerektiğinin dışında bir manayı gerektirir. Böyle olmazsa ikincisi, kendisine ihtiyaç duyulmayan bir fazlalık olarak kalır.<sup>17</sup>

Ebû Hilâl el-Askerî, bahsi geçen terâdüf olgusuna dair tutumuyla farklı bir konuma sahiptir. Nitekim o bu saha ile ilgilenmekle yetinmemiş, aynı zamanda konuyu ele aldığı “*el-Furûku'l-Lugavîyye*” adıyla ilk eseri yazmıştır.

Bahsi geçen âlimler ve görüşleri “*el-Furûku'l-Lugavîyye*” adıyla anılan sahanın oluşumuna katkı sağlamıştır. Furûka dair ilk eserlerin muhtevasını insan ile hayvan arasında ortak olan belli

<sup>14</sup> Kara, “el-Furûku'l-Lugavîyye'ye Giriş (I)”, 204.

<sup>15</sup> Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed el-Enbârî, *el-Ezdâd* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1987), 7; Ahmet Dağ, *Kur'ân-ı Kerim'de Bulunan Müterâdif Kelimelerin el-Furûku'l-Lugavîyye Bağlamında Değerlendirilmesi* (Yalova: Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 26.

<sup>16</sup> Hâkim Melik ez-Ziyâdî, *et-Terâdüf fi'l-luga* (Bağdat: Dâru'l-Hurriyye, 1980), 200.

<sup>17</sup> Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî, *el-Furûk fi'l-luga* (Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedide, 1980), 13.

özellikler oluşturmuştur.<sup>18</sup> Bu konuda Asmaî, Sâbit b. Ebû Sâbit (ö. III/IX yüzyılın sonları), “*el-Fark*”, “*el-Furûk*” ve “*Mâ hâlefe fihî 'l-insânü 'l-behîmete*” adlarıyla III. (IX.) yüzyılda Kutrub (ö. 210/825 civarı), Ebû Ziyâd el-Kilâbî (ö. 200/815), Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ (ö. 209/824?), Ebû zeyd el-Ensârî (ö. 215/830), Ebû Zeyd el-Ensârî (ö. 215/830), Asmaî (ö. 216/831), İbnü's-Sikkî (ö. 244/858), Ebû Hâtim es-Sicistânî (ö. 255/869), Sâbit b. Ebû Sâbit el-lugavî (ö. III./IX. Yüzyılın sonları); IV. (X.) yüzyılda ise Ebû İshak ez-Zeccâc (ö. 311/923), Ebû't-Tayyib el-Veşşâ (ö. 325/937), Ebû Mûsâ ed-Darîr (ö. 334/946), Ebû't-Tayyib el-Lugavî (ö. 351/962), İbnü'l-Cinnî (ö. 392/1002), İbn Fâris gibi âlimler eserler yazmışlardır.

İlerleyen dönemlerde saha ile ilgili ortaya konulan çalışmaların muhtevasının genişlediği görülmektedir. Furûk konusunda kaleme alınan eserler iki grupta toplanmıştır. Bu gruplardan ilkinin “müterâdif veya yakın anlamlı sözcükler arasındaki farkı ihtiva eden eserler”, ikincisini ise “yalnızca bir anlam için kullanılan sözcükleri ele alan eserler” oluşturmaktadır.<sup>19</sup> Bu makalemizde Türkiye’de “*el-Furûku'l-Lugaviyye*” alanında yapılan çalışmalara yer vermeyi ve bu sahaya ilgi duyan araştırmacılara bu çalışmalar hakkında kısaca malumat sunmayı hedefledik.

## 1. Türkiye’de *el-Furûku'l-Lugaviyye* Alanında Yazılan Çalışmaların Tematik İncelemesi

Türkiye’de *el-Furûku'l-Lugaviyye* alanında yapılan çalışmalar genel hatları ile incelendiğinde belli birtakım konular üzerinde ele alındığı tespit edilmiştir. Çalışmaların yoğunlaştığı temaları ve furûk bahsinin daha çok başlıklar altında ele alınışını ortaya koymak için salt kronolojik bir veri sunumu yerine, “Teorik ve Kavramsal Çerçeve”, “Eser ve Müellif Çalışmaları”, “Furûk Bağlamında Kur'an Semantiği”, “Yazma ve Sözlük Geleneğinde Furûk” ve “Furûk Çalışmalarında Kavramsal Alan İncelemeleri” başlıkları altında bir sunum tercih edilmiştir.

### 1.1. Teorik ve Kavramsal Çerçeve: Terâdüf ve Furûk Nazariyeleri

Furûk bağlamında tespit edilen terâdüf ve furûk nazariyelerini konu alan çalışmaların sayısı yedidir. Bunların dördü makale, biri bildiri, biri tercüme makale ve biri de kitap çalışmasıdır. Yayımlanma yılına göre bu çalışmalar şöyledir:

1. *Arap Dilbilimindeki ‘Terâdüf’ Olgusunun ‘Furûk’ Paralelinde Tarihsel Süreci ve Arka Planı: el-Furûku'l-Lugaviyye’ye Giriş (I)*

Ömer Kara tarafından 2003 yılında kaleme alınan ve EKEV Akademi Dergisi’nde yayımlanan bu makale, yazarın da ifade ettiği üzere furûk sahasıyla ilgili oluşturulan serinin ilkidir.<sup>20</sup> Bu yüzden çalışmanın konusu, furûk ve terâdüf kavramlarının arka planına yoğunlaşmaktadır. Yazar, sahaya giriş olarak adlandırdığı ve tarihsel süreç analizi yöntemiyle yazdığı bu çalışmada

<sup>18</sup> Hulusi Kılıç, “Furûk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/222-223; İnsan - Hayvan - Bitki - Tabiat isimli sözlükler için bk. Civelek, *Arap Dilbilimine Giriş*, 353-358.

<sup>19</sup> Furûk alanında yazılmış eserlere ulaşmak için bk. Alî Kâzım el-Meşrî, *el-Furûku'l-Lugaviyye fi'l-'Arabiyye* (Amman: Dâru Safâ li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2011), 46-160; Kara, “Arap Dilbilimindeki ‘Terâdüf’ Olgusunun ‘Furûk’ Paralelinde Tarihsel Süreci ve Arka Planı -el-Furûku'l-Lugaviyye’ye Giriş (I)”, 203-204, 210-212, 217-218; Kenan Demiryak, *Arap-İslâm Edebiyatı Literatür Bilgisi* (İstanbul: Cantaş Yayınları, 2016), 256-300.

<sup>20</sup> Kara, “el-Furûku'l-Lugaviyye’ye Giriş (I)”, 197.

ilgili kavramlar hakkında kapsamlı literatür bilgisi sunmuştur. Makalenin sonucunda ise o ne terâdüfün ne de furûkun inkâr edilebileceğini, her iki sahanın da birbiri ile alakası sebebiyle orta yolun bulunması gerektiği kanaatine varmıştır.

2. *Arap Dilbilimindeki ‘Terâdüf’ Literatürünün ‘Furuk’ Paralelinde Tespit ve Tahlili: el-Furûku’l-Lughaviyye’ye Giriş (II)*

Ömer Kara tarafından 2004 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi’nde yayımlanan bu makale, furûk sahası için oluşturulan serinin ikincisidir. Literatür taraması yöntemi ile elde edilen verilerin kronolojik şekilde sunulduğu makalede yazar, çalışmasının ana konusunu terâdüf kaynaklarına ayırmıştır. İlgili kaynakları “Genel Terâdüf Eserleri, Özel Terâdüf Eserleri, Fark Adıyla Anılan Eserler, Diğer Türler İçindeki Bablar ve Dağınık Malzemeler, Modern Çabalar” başlıkları altında kategorize ederek detaylıca vermiştir. Makalesinin sonunda tahlillerine yer veren yazar, literatür eserlerini gruplandırmaya gitmiş; terâdüfle ilgili kitapların hemen hemen hepsinin furûk sahasına ait eserler arasında zikredilebileceği kanaatine varmıştır.

Ömer Kara bu makalesinde Elfâz Türündeki Üç Terâdüf Kaynağının ‘Furûk’ Bağlamında Kategorik Ayrımı -İbn Sikkît, Hemedânî, Kudâme b. Cafer isimli bir çalışmasının da olduğunu ancak yayımlamadığını ifade etmiştir.<sup>21</sup>

3. *Arap Dilbilimindeki ‘Terâdüf’ ve ‘Furûk’ Argümanlarının Mukayeseli Tahlili: el-Furûku’l-Lughaviyye’ye Giriş (III)*

Ömer Kara tarafından 2004 yılında Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi’nde yayımlanan bu makale, furûk sahası için oluşturulan serinin üçüncüsüdür. Yazar, bu çalışmasında terâdüf ve furûk kavramlarını dilsel argümanlar, Kur’ân dayanakları ve tarihsel metinler ışığında detaylı bir şekilde örneklerle ele almıştır. Makalesinin sonunda da furûk ve terâdüf sahalılarının birbirinden ayrı dilsel olgu olduğu ve Kur’ân’da mezkûr olan benzer anlamlı kelimelerin anlam inceliklerine göre seçildiği kanaatine varmıştır. Ayrıca geçmişten günümüze kadar gelen terâdüf literatürünün yeniden incelenmesi gerektiğine vurgu yapmıştır.

4. *Morfolojik ve Leksikolojik Delâletler Arasında Esmâ-i Hüsnâda Terâdüfün Nefyi (ve Furûkun İsbâtı)*

2004 yılında Ömer Kara tarafından Marife: Dini Araştırmalar Dergisi’nde yayımlanan bu çalışma, Ahmed Muhtar Ömer’in kaleme aldığı *Intifâu’t-Terâdüf fi Esmâillâh beyne’d-Delâleti’l-Mu’cemiyye ve’d-Delâleti’s-Sarfıyye* adlı makalenin Türkçe’ye çevirisidir. Kelimelerin hem sözlük hem de sarf yapılarının (ism-i fâil, sıfat-ı müşebbehe vb.) incelendiği makalede Allah’ın isimlerinin anlamsal olarak birbiri ile aynı olmadığı, her ismin kendisine has bir delaleti olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

5. *Arap Dilbilimine Giriş*

Bu çalışma, 2004 yılında Yakup Civelek tarafından telif edilmiş bir eser çalışmasıdır. Yazar, çalışmasında Arap Dilbilimi ile ilgili temel konuları kapsamlı bir perspektif ile ele alıp sunmuştur.

<sup>21</sup>Ömer Kara, “Arap Dilbilimindeki ‘Terâdüf’ Literatürünün ‘Furuk’ Paralelinde Tespit ve Tahlili -El-Furuku’l-Lughaviyye’ye Giriş (II)-”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45/2 (2004), 219-253.

Eserin alt başlıklarından biri, “Eş Anlamlılık (Terâdüf)” mefhumudur. Yazar, bu başlık altında çalışmanın ana konusunu teşkil eden *el-Furûku'l-Lugaviyye* hakkında derinlemesine bilgiler sunmuştur. Ancak dikkate değer bir husus, yazarın furûk konusunu müstakil bir başlık olarak zikretmemiş olmasıdır. Bilakis furûk konusu, “Terâdüf” ana başlığı altında incelenmiştir. Bu bağlamda, terâdüfü savunanlar hakkında bilgi verildikten sonra, konu “Terâdüfü reddedenler” şeklinde bir alt başlık altında ele alınmıştır. Eser, Arap Dilbilimi'nin temel meselelerini kuşatıcı bir yaklaşımla ele alması ve özellikle anlambilim (semantik) alanındaki tartışmalara yer vermesi sayesinde kaynak eser niteliği taşımaktadır. *el-Furûku'l-Lugaviyye* (Dilsel Ayrımlar) ilmine dair malumat edinmek isteyen araştırmacılar için, furûk meselesinin Terâdüf tartışmalarıyla ilişkilendirilerek sunulması yönüyle bu çalışma, kaçınılmaz bir referans noktasıdır. Konuya dair literatür taraması yapacak olan akademisyenlerin, meseleyi temelden kavramak ve terâdüf-furûk ikilemi bağlamında değerlendirmek için bu esere mutlaka başvurması gerekmektedir.

#### 6. *el-Furûku'l-Luğaviyye'nin Bir Kur'ân İlmi Olma İmkânı Üzerine*

Ömer Kara'nın 2009 yılında kaleme aldığı ve “Tarihten Günümüze Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usûlü” adlı eserde yer alan bu bildiri, furûk kavramının Kur'ân ilimleri kapsamına dâhil edilemeyeceğini tartışmaktadır. Bildiride ‘ulûmu'l-Kur'ân'ın mahiyeti ve kapsamını açıkladıktan sonra furûk konusunun genel çerçevesini çizen yazar, ardından terâdüf meselesine değinmiştir. Çalışmanın ana tezi, furûk sahasının Kur'ân ilimleri arasında yer alabileceğidir. Bu görüş, üç ana gerekçe üzerinden temellendirilmiştir: “Kur'ân açısından, furûk nazariyesi açısından ve ulûmu'l-Kur'ân açısından.” Yazar, bu alanda yapılabilecek çalışmalar için “*el-Furûk fî mütekâribâtî'l-Kur'ân*, *Furûku mütekâribâtî'l-Kur'ân* ve *Mütekâribâtî'l-Kur'ân*” gibi eserleri önermektedir.

#### 7. *Furûk Teriminin Kavramsal Analizi*

Muhammet Kasım Erden tarafından 2023 yılında kaleme alınan ve *The Journal Academic Social Science Studies* dergisinde yayımlanan bu makalede furûk konusu kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Çalışma, “kavramsal çerçeve, furûk tespit yöntemleri, furûk-terâdüf ilişkisi, furûk ve terâdüf savunucuları, furûk literatürü” gibi başlıklardan oluşmakta, klasik ve modern kaynakları bünyesinde barındırmaktadır.

#### 1.2. **Eser ve Müellif İncelemeleri**

Furûk bağlamında tespit edilen eser ve müellif üzerine yapılan çalışma sayısı on üçtür. Bunlardan beşi makale, biri doktora tezi, dördü yüksek lisans tezi, üçü de bildiridir. Yayımlanma yılına göre bu çalışmalar şöyledir:

##### 1. *Ebû Hilâl el-Askerî, Dört Eseri Arab Edebiyatında Darb-ı Meseller ve Önemi*

Hüseyin Varol tarafından 1986 yılında Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nde yayımlanan bir makaledir. Yazar, ana temasını darb-ı meseller olarak belirlediği bu çalışmada öncelikle Ebû Hilâl el-Askerî'nin hayatıyla ilgili muhtasar nitelikte malumat vermiştir. Bununla birlikte Askerî hakkında bilgi veren kaynaklardan da bahsederek araştırmacı ve okuyucu için bir biyografi sunmuştur. Ancak biyografik eserlerin sayısı yedi ile sınırlı kalmıştır. Akabinde de *Dîvânü'l-me'ânî*, *Kitâbü's-Sinâ'ateyn*, *el-Furûku'l-Lugaviyye* ve *Cemheretü'l-emsâl* eserlerini tanıtmıştır. Darb-ı meseller ve önemi başlığı altında yazarın, Askerî'nin konuyla ilgili görüşüyle iktifa edip, söz konusu sahada telif yapan âlimlerin görüşlerine yer vermediği dikkat

çekmektedir. Yazar, çalışmasının sonunda darb-ı mesellerle ilgili bir literatür tablosuna yer vermiş ve orada toplam yetmiş eser zikretmiştir. Eserler müellif, neşir bilgileri, tarihleri ve zikredildiği kaynaklar olmak üzere kapsamlı bir şekilde sunulmuştur.<sup>22</sup>

## 2. Ömer b. Alî el-İspirî'nin "Furûk"la İlgili Bir Risâlesinin Tenkitli Neşri

Ömer Kara tarafından 2004 yılında kaleme alınan ve Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nde yayımlanan bu makale, klasik bir risâle üzerine yapılan tahkik çalışmasıdır. Kara, önce eserin yazarı ve çalışmaları hakkında bilgi vermeyi uygun görmüştür. Akabinde "risâlenin nüshaları, tavsifleri ve karşılaştırması" başlığı altında risâle hakkında malumat sunmuştur. Araştırma sonucunda eserin dört nüshasına (Fî ma'ne'l-hamd ve 'ş-şükr ve 'l-fark, Fî ma'ne'l-hamd, er-Risâletü'l-hamdiyye ve er-Risâletü'l-hamdiyye) ulaşan yazar, her bir nüshayı tanıtmıştır. İlgili kavramları (hamd, şükür, medh ve sena) furûk ve terâdüf açısından da inceleyen yazar, çalışmasını dil alimlerinin görüşleriyle desteklemiştir. Makalenin bel kemiğini oluşturan tenkit bölümünden önce de nasıl bir tahkik metodu izlediğini açıklayarak okuyucuya, metnin daha iyi anlaşılmasını sağlayacak bir kılavuz sunmuştur.

## 3. Müellifi Bilinmeyen Bir 'Furûk' Yazmasının Tenkitli Neşri [*el-Furûku'l-Luğaviyyetü'l-Muhtâre Fi'l-Müfredâti'l-Mütekâribe*]

Ömer Kara tarafından 2004 yılında Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi'nde yayımlanan bu makalede, müellifi bilinmeyen bir furûk yazmasının tenkitli neşri ele alınmıştır. Çalışma Kara'nın da belirttiği üzere oluşturmayı hedeflediği tenkit serisinin ikincisidir. Makalede öncelikle furûk ve literatürü, akabinde de yazmanın tanıtımı, içeriği ve yazmada başvuru kaynakları hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca risâlede yer alan yakın anlamlı kelimeler arasındaki farklar detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Çalışmanın ikinci kısmında ise risâlenin tenkitli versiyonu sunulmuştur. Furûk sahasıyla ilgili araştırmalar arasında farklı bir metotla ele alınan bu makale, bu alanda araştırma yapmak isteyenlere önemli bir katkı sağlayacaktır.

## 4. Râgıb'ın Müfredâtı'nda 'Furûk' Malzemeleri: Sunuş Şekilleri ve Tespit Metotları

Ömer Kara tarafından 2012 yılında kaleme alınan ve Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi'nde yayımlanan bu makalede, Râgıb el-İsfahânî'nin *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân* adlı eserindeki furûk malzemeleri ve bunların sunuluş şekilleri yer almaktadır. Yazar, önce furûk kaynaklarını ele almış, akabinde Kur'ân'ın sözcükleri üzerine yazılan eserlerin furûk kaynakları açısından nasıl bir yere sahip olduğunu izah etmiştir. Çalışmanın ikinci başlığında ise müellifin *el-Müfredât* adlı eseri furûk bağlamında analiz edilmiştir. Yazar, müellifin eserinde furûk bahsine yer verdiğini, çalışmada furûk tespit yolları olarak morfoloji, etimoloji, belagat, gramer, mukabele ve zıtlık ilişkisi gibi metotlara başvurduğunu tespit etmiştir. Çalışma, Garîbu'l-Kur'ân sahasında yazılan bir eserin, furûk açısından nasıl ele alınabileceği hakkında bir metot ortaya koyduğu için ayrı bir öneme sahiptir. Bununla birlikte çalışmanın sınırlılığı olarak; yazarın "furûk kaynakları" başlığı altında sunmuş olduğu eserlerin kapsayıcı nitelikte olmaması, yalnızca müterâdif olarak adlandırılan kelimeler arasındaki farkları ele alan eserlere yer vermesi

<sup>22</sup> İlgili bölüm için bk. Hüseyin Varol, "Ebû Hilâl el-Askerî, Dört Eseri Arab Edebiyatında Darb-ı Meseller ve Önemi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1986), 391-392.

zikredilebilir. Sonuç olarak makalenin, Kur'ân'daki kavramlar arasındaki anlam farklılıklarını kavramak isteyen araştırmacılar için önemli bir çalışma olduğu söylenebilir.

##### 5. İsmâil Hakkı Bursevî'nin *Furûk-ı Hakkı Adlı Eseri (İnceleme ve Tahkik)*

Mehmet Faruk Çifçi tarafından 2013 yılında Dr. Öğretim Üyesi Halit Zavalsız danışmanlığında hazırlanan bu doktora tezinde, Osmanlı Dönemi alimi İsmâil Hakkı Bursevî'nin *Furûk-ı Hakkı* adlı eserinin tahkiki ve analizi yapılmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde müellifin hayatı, tasavvufi yönü ve eserleri ele alınmıştır. İkinci bölümünde *Furûk-ı Hakkı* eseri kapsamlı bir şekilde tanıtılmış; tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf, mantık gibi disiplinlere göre eserin müracaat ettiği kaynaklar tespit edilmiş ve eser üzerine yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise eserin tahliline ve mevcut yazma nüshalar üzerinde yapılan analizlerle birlikte eserin tahkikine dair malumat sunulmuştur. Bu açıdan çalışma; salt metin analizinden ibaret olmayıp, incelenen eserin Osmanlı dönemi furûk çalışmaları arasında nasıl bir öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Çifçi'nin tez çalışmasından üreterek yazdığı ve 2022 yılında Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nde yayımlanan “İsmail Hakkı Bursevî'nin Furûk İlmine Katkıları (Furûk-ı Hakkı Örneği)” adlı makalesi de bulunmaktadır.

##### 6. Ömer Efendi'nin *Furûk İlmine Katkıları: Övgü Kelimeleri (Hamd, Şükr, Senâ ve Medh) Hakkındaki Değerlendirmeleri*

Muhammed Abay tarafından 2014 yılında kaleme alınan bu çalışma, Erzurum İspirli Kadızâde Mehmed Ârif Efendi ve Ömer Efendi Sempozyumu'nda sunulan bir tebliğ/bildiridir. Furûk sahasıyla ilgili araştırmalar arasında Osmanlı Dönemi alimlerini ihtiva eden sınırlı çalışmalardan biri olması ve Kur'ân'ın doğru anlaşılmasına yönelik bir yaklaşım sunması hasebiyle önemli bir yere sahiptir. Ömer b. Alî el-İspirî'nin *Hamdiyye* adındaki risâlesi -er-Risâle fi ma'ne'l-hamd ve's-şükr ve'l-fark beynehümâ- üzerine yapılan bu çalışmada yazar, önce furûk ilminin ortaya çıkışını ve tefsir açısından önemini ele almış; akabinde müellifin hayatı ve çalışmaları hakkında malumat sunmuştur. Çalışmanın bel kemiğini teşkil eden “hamd”, “şükr”, “senâ” ve “medh” kavramlarının etimolojik ve örfî tanımlarını, bu kavramların kapsamalarını, aralarındaki ortaklık ve ayrılıkları tablolarla izah etmiştir. Abay, müellifin çalışmasında izlediği metot noktasında kavramların benzerliklerini ve farklılıklarını tespit ederken umum-husus ayrımını kıstas olarak belirlemiş olmasına dikkat çekmektedir. Ayrıca müellifin, kavramların farklılıklarını belirlerken sadece Alî Ekber b. Mahmûd en-Necefi'nin metodunu esas aldığına vurgu yapmaktadır. Eser, diğer furûk yazmalarından farklı olarak kavramları ikili olarak değil, üçlü ve dörtlü gruplar arasında ele almaktadır. Bu şekilde yalnızca kavramlar arasındaki farklar ortaya konmamış; ortak yönler de tespit edilmiştir. Sonuç olarak makale, Osmanlı Dönemi çalışmalarına ışık tutması ve Kur'ân'ı anlama noktasında furûk ilminin önemine değinmesi açısından değerlidir.

##### 7. Hâdimî'nin *Mecmau Tefâriki'l-Kelimât Adlı Eserinin Tahkiki*

Mustafa Taha Güler tarafından 2015 yılında Prof. Dr. Hüseyin Elmalı danışmanlığında hazırlanan bu yüksek lisans tezi, üç bölümden oluşmaktadır: “Furûk ve Furûk Literatürü”, Ebû Sa'îd Muhammed el-Hâdimî, Hayatı, Eserleri ve Mecma'u Tefâriki'l-Kelimât'ı” ve “Mecma'u Tefâriki'l-Kelimât'ın Tahkikli Metni”. Çalışmanın kaleme alınmasındaki gaye, çok yönlü Osmanlı alimi Hâdimî'nin furûk sahasında yazmış olduğu eserinin tanıtılması ve tahkik edilerek

literatüre kazandırılmasıdır. Birinci bölümde önce furûk ve terâdüf konularına değinilmiş, ardından literatürler erken dönem ve Ebû Hilâl el-Askerî'den sonraki dönem olmak üzere tasnife tabi tutulmuştur. Kaynakların bu şekilde verilmiş olması furûkun tarihine işaret etmek olarak yorumlanabilir. İkinci bölüm ise müellifin hayatı ve eserleri, çalışmanın konusunu oluşturan eserin tanıtımı hakkında sunulan verilerden oluşmaktadır. Yapılan bu tahkik çalışmasında, eserin Süleymaniye, Manisa ve Yale kütüphanelerindeki nüshalarından yararlanılmıştır. Sonuç olarak bu tez; Osmanlı döneminde yazılan bir eseri bu alanda araştırma yapmak isteyenlere tanıtım ve akademiye katkıda bulunmuştur.

#### 8. *Karâfi'nin el-Furûk Adlı Eserindeki Dilsel Kavramlar*

Salih Köse tarafından 2019 yılında Prof. Dr. Galip Yavuz danışmanlığında hazırlanan yüksek lisans tezidir. İki bölümden oluşan tezin birinci bölümünü “Arap Dilinde Furûk Kavramı ve Kısımları”, ikinci bölümünü ise “Karâfi'nin Furûkunda Yer Alan Dilsel Kavramlar” oluşturmaktadır. Çalışma ile ilgili dikkat çeken husus, eserin fıkıh alanıyla doğrudan ilişkili olmasına rağmen, muhtevastaki Arap diliyle alakalı kavramlara yoğunlaşmasıdır. Ayrıca tezde belagat ve nahiv arasındaki farklılıkların fikhî hükümlere etkisi örnekler üzerinden incelenmiştir. Yapılan çalışma, disiplinler arası metodun uygulanabilirliğini ortaya koymasından önemlidir.

#### 9. *Ebû Hilâl el-Askerî'nin el-Furûku'l-Lügaviyye Adlı Eserinde Delâlet Anlayışının Yansımaları*

Hacer Tutar Demir tarafından 2020 yılında Prof. Dr. Galip Yavuz danışmanlığında tamamlanan yüksek lisans tezidir. Çalışmanın ana temada ele aldığı konu el-Askerî'nin el-Furûku'l-Lügaviyye adlı eserindeki delalet anlayışıdır. Her ne kadar furûk konusu doğrudan ele alınmamış olsa da furûk sahasının temel eserlerinden sayılan el-Furûku'l-Lügaviyye'yi içerdiği için araştırma içerisine dahil edilmiştir. Demir, çalışmasını iki bölümde ele almıştır: “Arap Dilinde Delâlet ve Furûk”, “el-Furûku'l-Lügaviyye Eserinde Delâlet Anlayışının Yansımaları”. Yapılan çalışmada kelimelerin anlam ifade etme biçimlerinin ve bu anlamlar arasındaki farklılıklarının dayanakları ortaya konulmuş, bunlar eserden alınan örnekler üzerinden tafsilatlı bir şekilde incelenmiştir.

#### 10. *Furûk Eserlerinde Gösterge Türleri*

Şeyma Gülsüm Önder tarafından 2022 yılında Şarkiyat İlmî Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanan makalede gösterge biliminin kurucusu Peirce'den yola çıkılarak Arap dilinin bazı klasik ve modern eserleri üzerinden bir inceleme yapılmıştır. Ebû Hilâl el-Askerî'nin *el-Furûku'l-Lügaviyye*'si, Muhammed Dâvûd'un *Mu'cemü'l-furûki'd-delâliyye*'si, Muhammed Seyyid Şerif el-Cürçânî'nin *Mu'cemü't-ta'rifâtı* ve Ebu'l-Bekâ Kefevî'nin *Külliyyâtı* incelenen eserler arasındadır.

#### 11. *Terâdüf ve Furûk Nazariyesi Bağlamında Ebû Hilâl el-Askerî ve el-Furûk fi'l-Luga Adlı Eseri*

Abdullah Enes Soykan tarafından 2023 yılında Prof. Dr. İsmail Güler danışmanlığında hazırlanan bu yüksek lisans tezi, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm müellif Ebû Hilâl el-Askerî'nin hayatına tahsis edilmiştir. “Furûk ve Terâdüf Nazariyesi” adlı ikinci bölümde nazariyeler detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Her nazariye kavramsal, tarihsel ve klasik, modern dönem olmak üzere taraftarlar açısından incelenmiştir. Üçüncü bölüm ise Askerî'nin kitabı *el-*

*Furûk fi'l-luga*'ya ayrılmış; eser metot, muhteva yönünden ve örnek başlıklarına göre ele alınmıştır.

12. *Ebû Hilâl el-Askerî'nin el-Furuûku'l-Lugaviyye İsimli Eserinde Yer Alan Bazı Kur'ân Kelimelerinin Türkçe Meallere Yansımaları*

Yakup Eroğlu tarafından 2023 yılında Kur'ân Meâller: Sorunlar, Çözüm ve Önerileri başlıklı kitapta yayımlanmış olan bir bildiri çalışmasıdır. Çalışmada Kur'an'da geçen “فَسُقُ – فَجُورُ”, “عَفُو – غَفْرَان”, “قَادِر – مَقِيَّتْ”, “تُوبَة – اسْتِغْفَار”, “حُزْن – بَيْتٌ” gibi yakın anlamlı kelimeler seçilmiş; sözlük, bağlam ve furûk literatürü açısından anlam farklılıkları analiz edilmiştir. Sonuçlar, bu nüansların Türkçe meallerde bazen dikkate alınsa da kimi zaman göz ardı edildiğini göstermektedir. Bu nedenle Kur'an'daki lafızları doğru anlamak ve çeviriye doğru yansıtmak için kelimeler arasındaki ince anlam farklarını dikkate almak büyük önem taşımaktadır. Bu öneme yaptığı vurgu açısından çalışma önem arz etmektedir.

13. *Abdurrahman El-Hemedânî'nin Elfâzu'l-Kitâbiyye Adlı Eseri ve Sözlükçülüğü*

Süleyman Cesur tarafından 2024 yılında Mardin Artuklu Üniversitesi IV. Uluslararası Dil, Düşünce ve Din Bilimleri Sempozyumu'nda sunulmuş olan bildiri çalışmasıdır. Çalışmasına müellif Abdurrahman el-Hemedânî'nin hayatıyla başlayan yazar, eserin sözlük çalışması olması hasebinde Arapça yapılan sözlük çalışmaları ile devam etmiştir. Giriş bölümünde eserin araştırmacılar tarafından *Fıkhu'l-luga* ya da *Furûk* ilmi içerisinde değerlendirilmesine dikkat çekerek zikredilen sahaları kısaca tanıtmayı uygun bulmuştur. Müellif tarafından eserin kaleme alınma sebebine de değinerek sahanın araştırmacısını bilgilendirmiştir. Hemedânî her ne kadar çalışmasını döneminin kâtipleri tarafından kullanılan kelimelerin yanlış ve doğru kullanımlarını tespit etmeyi amaçlamış olsa da modern dönemdeki kullanımlar açısından da bir kılavuz niteliği taşımaktadır. Süleyman Cesur tarafından yapılan bu çalışma ile de eserin önemine ve elzemliğine dikkat çekilmiştir.

### 1.3. Furûk Bağlamında Kur'ân Semantiği ve Kavramlar

Furûk bağlamında Kur'ân semantiği üzerine yapılan çalışmaların sayısı on sekizdir. Bunlardan biri doktora tezi, üçü yüksek lisans tezi, onu makale, dördü de eser çalışmasıdır.

1. *Izutsu'nun Kur'ân Semantiğinde Mühmel Boyut: el-Furûku'l-Luğaviyye ile Katkı*

Ömer Kara tarafından 2005 yılında kaleme alınan ve İslâmî Araştırmalar Dergisi'nde yayımlanan bu makalede yazar, Japon Şarkiyatçı Izutsu'nun Kur'ân bağlamında terâdüf anlayışını, Askerî'nin *el-Furûku'l-Lugaviyye* adlı eseriyle mukayese ederek ortaya koymayı amaçlamıştır. Makale, klasik dönem çalışmasının modern bir semantik bakış olan Izutsu yöntemiyle mukayese edilmesi bakımından dikkat çekmektedir. Mukayese sonucunda ortaya konan farklı ve benzer yönlerle klasik eserlerin, modern çalışmalara nasıl ışık tutacağı ortaya konmaya çalışılmaktadır.

2. *Kur'ân'da Sevgi Yakınanlamlıları ve Aralarındaki Farklar*

Mehmet Ünal tarafından 2008 yılında Ekev Akademi Dergisi'nde yayımlanan bu makale çalışması, “sevgi” kelimesinin Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanımlarını detaylıca incelemektedir. Çalışma, Kur'ân'da seksenden fazla ayette farklı formlarda kullanılan ve altmış yakın anlamlısı

olan “sevgi” kavramının üzerinde durmaktadır. Yazar çalışmasını “Arap Dilinde ve Kur’ân’da Sevgi Yakınanlamlıları”, “Öteki Sevgi Kelimeleri”, “Sevgi/Hubb Kelimelerinin Yakınanlamlılarının Kategorik Ayrımı”, “Sevgi Yakınanlamlıları Arasındaki Anlam İlişkisi” ve “Kur’ân’da Geçen Sevgi Yakınanlamlıları ve Kullanım Şekilleri” olmak üzere toplam beş ana başlık altında incelemiştir. Bu başlıklarla iktifa etmeyen yazarın konunun daha iyi anlaşılması için alt başlıklar kullandığı görülmektedir. Sevgi kelimesinin Kur’ân’daki kullanım şekilleri ise el-hubb, el-hevâ, el-vudd, el-hulle, eş-şâğaf/eş-şâ’af, el-hanîn ve er-rahmet başlıkları altında ayrı ayrı ele alınmıştır. Çalışmasının sonucunda yazar, sevgi anlamına gelen toplam elli yedi kelime tespit etmiştir.

### 3. Kur’ân’da Rüyâ ve Hulm Yakınanlamlılarının Farkları

Şaban Karasakal tarafından 2010 yılında Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi’nde yayımlanan bu makale, Kur’ân’da geçen rüyâ ve *hulm* kavramlarının anlam farklılıklarına yoğunlaşmaktadır. Yazar, furûk ve terâdüf kavramlarına kısaca değindikten sonra söz konusu iki kelimeyi yakın anlamlıları olan (احتلام – منام – مبشرات – غيب) ile analiz etmiştir. Bu metot ile kelimelerin siyâk ve sibâk açısından ifade ettikleri anlamsal farklılıklar ortaya konmuştur. Yazar; çalışmasının sonunda söz konusu kelimelerin aynı anlamda kullanılmadığını, rüyâ kelimesinin geçtiği her yerde açık, yorumlanan ve saf anlamına; hulm kelimesinin ise karmaşık ve yorumlanamayan manasına geldiğini tespit etmiştir. Elde edilen bulgu, Kur’ân’da yakın anlamlı kelimeler arasındaki ince anlamsal farkların önemine dikkat çekmektedir.<sup>23</sup>

### 4. Furûq İlmi Açısından Ecr, Sevâb ve Cezâ’ Kelimelerinin Kur’ân’daki Kullanımları

Sabri Türkmen tarafından 2013 yılında İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi’nde yayımlanan bu makalede, Kur’ân-ı Kerîm’de sıkça zikredilen ecr, sevâb ve cezâ kelimeleri arasındaki anlamsal farklar üzerinde durulmaktadır. Çalışmada önce furûk alanı ile ilgili genel malumat verilmiş, örnekler üzerinden furûk sahasının Kur’ân’ın doğru anlaşılması noktasında öneme sahip oluşuna dikkat çekilmiştir. Akabinde ecr, sevâb, cezâ kelimeleri ve yakın anlamlıları sırasıyla analiz edilmiştir. Kur’ân ayetleri üzerinden yapılan inceleme sonucunda yazar, söz konusu kelimeler arasında anlamsal farkların olduğunu ortaya koymuştur. Ecr kelimesinin faydalı işler için verilen karşılık, cezâ kelimesinin iyi-kötü fark etmeksizin bütün işler için verilecek olan karşılık, sevâb kelimesinin ise uhrevî karşılık anlamına geldiğini tespit etmiştir. Ayrıca yazar, furûk ilmînin Kur’ân üzerine yapılan çalışmalara yeterince yansıtılmadığına dikkat çekmekte ve bu sahaya yönelik akademik çalışmaların arttırılması gerektiğine işaret etmektedir.

### 5. Nebî ve Resûl: Ne Kadar Kur’ânî Bir Kavramdır?

M. Zayki İbrahim tarafından kaleme alınan çalışma, Burhan Sümertaş tarafından 2014 yılında Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turcic Dergisi’nde yayımlanmış olan çeviri çalışmasıdır. Çalışma, peygamberle alakalı temel meseleleri Kur’ân ışığında ele almaktadır. Makale, “Nübüvvet ve Risâlet, Kur’ân’da Nübüvvet ve Risâlet, Nebî ve Resûllerin Görevlerinin Amacı, “Gönderme” Faktörü, Bir Kitap Sahibi Olma, Görevin Sonucu, İnanç Esasları” gibi alt başlıkları içermektedir. Bu konudaki genel çıkarımların,

<sup>23</sup> Şaban Karasakal, “Kur’ân’da Rüyâ ve Hulm Yakınanlamlılarının Farkları”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/3 (2010), 163-198.

nebilere ve resûllerin bir ve aynı kişi olduğu hakkında sağlam bir Kur'ânî delili olmadığını varsaymakla birlikte; çalışma neticesinde Kur'an'ın bu iki kelimeyi (Nebî ve Resûl'ü) birbirinin yerine kullandığı sonucuna varıldığı söylenebilir.

#### 6. Kur'ân-ı Kerîm'de Anlam İncelikleri (Furûk Bağlamında)

Sabri Türkmen tarafından 2017 yılında yayımlanan kitapta, Kur'ân-ı Kerîm'deki yakın anlamlı kelimeler arasındaki anlam incelikleri ele alınmıştır. Eser, tüm yakın anlamlı kelimelere yoğunlaşmamış, belli bir kısmını konu edinmiştir. Çalışmada önce terâdüf ve furûk sahaları ve bu sahalarla alakalı tartışmalara değinilmiş, akabinde seçilen kelime grupları semantik tahlil edilmiştir.

#### 7. Arap Dilinde Mu'arreb ve Furûk İkili Vâhidî'nin el-Basît Tefsiri Bağlamında

Ahmet Tekin tarafından 2017 yılında Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hakemli Dergisi'nde yayımlanan bu makalede önce mu'arreb, ardından furûk kavramları etimolojik ve tarihsel açıdan ele alınmıştır. Yazar, bu kavramlarla ilgili olumlu ve olumsuz görüşleri olan farklı âlimlerin yaklaşımlarını sistemli biçimde aktarırken, değerlendirmelerini Kur'ân ayetleriyle desteklemektedir. Çalışmada Vâhidî'nin konuyla ilgili görüşlerine özel bir önem atfedilmiş ve bu görüşler, altı ayrı örnek üzerinden detaylandırılmıştır. Makale hem dil hem tefsir açısından önemli bir katkı sunmakta, klasik dil tartışmalarının tefsir ilmindeki yansımalarını gözler önüne sermektedir.

#### 8. Cuhûd eş-Şarâvî fî Beyân el-Furûku'l-Lugaviyye beyne Elfâz el-Kur'âniyye min hilâli Sureti'l-Bakara ve Âli İmrân ve'n-Nisa

Ahmed al-Jabbari tarafından 2017 yılında, Fırat Üniversitesi'nde Dr. Öğretim Üyesi Muzaffer Özli danışmanlığında tamamlanan bu yüksek lisans tezi, İmam Şarâvî'nin Kur'ân'daki dilsel farklılıkları Bakara, Âli İmrân ve Nisâ sureleri üzerinden açıklamalarını konu edinmektedir. Çalışmanın birinci bölümü furûk mefhumuna hasredilmiştir. Furûk ve terâdüf kavramları, furûkun tefsir üzerindeki etkisi, âlimlerin terâdüf nazariyesi hakkındaki tutumları gibi konular hakkında malumat sunulmuştur. İkinci bölümü ise Şarâvî'nin zikredilen üç sure özelinde tefsir metoduna ayrılmıştır. Ayrıca çalışmada Şarâvî'nin görüşleri, diğer âlimlerin görüşleri ile mukayese edilerek ele alınmıştır.

#### 9. Arap Dili Furûk Nazariyesi Bağlamında Kur'ân'da Boyun Eğme Yakın Anlamları ve Nüansları

Ebubekir Dolaş tarafından 2018 yılında, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi'nde Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Gayretli danışmanlığında hazırlanan bu yüksek lisans tezi, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm "Furûk nazariyesi"ne, ikinci bölüm "Kur'ân'da Boyun Eğme Yakın Anlamları ve Anlam Alanları"na, üçüncü bölüm ise "Kur'ân'da Boyun Eğme Yakın Anlamlılarının Nüansları"na ayrılmıştır. Çalışmada dikkat çeken husus, araştırmacının furûk konusunu terâdüf başlığıyla ilişkilendirmeden ele almasıdır. Bu yönüyle tez, benzer diğer çalışmalardan metodolojik olarak ayrılmaktadır. Dolaş, Kur'ân'da "boyun eğme" anlamında kullanılan kırk iki kelime tespit etmiştir. Bu kelimeleri önce etimolojik olarak inceleyen yazar, ardından söz konusu kelimelerin Kur'ân'daki ayetlerde kazandığı anlamlara işaret etmiştir. İlk bakışta eşanlamlı gibi görünen bu kırk iki kelimenin aslında nüans farklılıkları taşıdığını ortaya koymuştur. Tezin üçüncü bölümünde, kelimeler arasındaki bu anlam farklılıklarına göre bir tasnife gidilmiştir. Bu

yöntem, araştırmacının yakın anlamlı kelimeleri zihninde sınıflandırmasına kolaylık sağlamaktadır.

10. *Kur'ân-ı Kerîm'de Bulunan Müterâdif Kelimelerin el-Furûku'l-Lugaviyye Bağlamında Değerlendirilmesi*

Ahmet Dağ tarafından 2019 yılında Dr. Öğr. Üyesi Şamil Şahin danışmanlığında hazırlanan bu doktora tezinde, Kur'ân'da bulunan müterâdif kelimeler, Ebû Hilâl el-Askerî'nin *el-Furûku'l-Lugaviyye* adlı eseri bağlamında değerlendirilmiştir. Tezin birinci bölümünde terâdüf ve furûk nazariyelerinin tarihi arka planı, Arap dilindeki yeri ve Kur'ân'da terâdüf nazariyesinin furûk açısından değerlendirilmesi ele alınmıştır. İkinci bölümde ise terâdüf nazariyesinin Kur'ân'daki varlığına yoğunlaşmış ve müterâdif kelimelerin kullanım şekilleri tespit edilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise Kur'ân'daki müterâdif kelimeler, furûk açısından analiz edilmiştir. Yazar, Kur'ân'da sıklıkla karşılaşılan bazı yakın anlamlı kelime çiftlerini, Askerî'nin delalet ayırım metoduna göre analiz etmiştir. Bu noktada, Kur'ân lafızlarının anlamsal farklılıklarının göz ardı edilmemesi, furûk ilmînin kavramların anlamlarının tespit edilmesine büyük bir katkı sağladığı belirtilmiştir. Sonuç olarak bu çalışma, furûk ilmînin Kur'ân üzerine yapılacak çalışmalar için önemli bir yere sahip olduğuna, terâdüf anlayışına bir eleştiri yaparak anlamsal farklılıkların ihmal edilmemesi gerektiğine vurgu yapmaktadır.

11. *Kur'ân'da Yer Alan Huzn ve Yakın Anlamlı Kelimelerin Furûk Bağlamında Tahlili*

Siddika Türkmen tarafından 2020 yılında Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanan bu makalede, Kur'ân'da yer alan “hüzün” kavramı ve yakın anlamlılarından esef (أسف), bess (بث), hasr (حسر), gamm (غم) ve esâ (أسى) kelimeleri ele alınmıştır. Çalışmada önce furûk ve terâdüf konularına değinilmiş, akabinde ilgili kelimeler etimolojik ve tefsir açısından incelenmiştir. Yazar; ayetler, hadisler ve Arap şiiirinden örnekler sunarak kavramların ifade ettiği anlamların daha iyi anlaşılmasını sağlamaya çalışmıştır. Kavramlar üzerinden yapılan bu çalışmanın neticesinde yazarın elde ettiği en önemli sonuçlardan biri, birbiri ile aynı anlama geldiği düşünülen kelimelerin siyak, sibak ve bağlam üzerinden incelendiğinde farklı nüanslara sahip olduğudur. Keza yazar; bu tür anlam farklılıklarının, Kur'ân'ın doğru anlaşılmasında önemli olduğuna vurgu yapmıştır.

12. *Fiillerin ve İsimlerin Lugavi Farklılıkların Açıklanmasında Kur'ân Bağlamının Etkisi*

Raad Salahaddin Noraddin tarafından 2020 yılında Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer Özli danışmanlığında hazırlanan bu yüksek lisans tezi, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde fiiller üzerine yoğunlaşmış ve (جعل، أتى، حمل، اأخذ، ظلم) fiilleri incelenmiştir. İkinci bölümünde ise (حق، خير، أمر، سبيل) dört isim ele alınmıştır. Noraddin, her bir kelimeyi öncelikle etimolojik açıdan değerlendirmiş, ardından aynı kökten türeyen kelimelere ve bunların Araplar nezdindeki kullanım farklılıklarına yer vermiştir. İncelenen kelimeler, Kur'ân ayetlerindeki bağlamları çerçevesinde anlam yönünden tahlil edilmiştir. Bu bağlamda, Kur'ân'ın lügavî farklılıkların açıklanmasındaki belirleyici rolü ön plana çıkarılmıştır.

13. *Kur'ân'da Günah Anlamına Gelen Kelimelerin Anlam Farkı (Nezâir Bağlamında Bir İnceleme)*

M. Faik Kırtay tarafından 2021 yılında kaleme alınan ve Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi'nde yayımlanan bu makalede, Kur'ân-ı Kerîm'de günah

anlamına gelen lafızlar (kebâir, ism, zenb, hatîc, vizr vb.) nezâir ve furûku'l-luga bağlamında karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmıştır. Çalışmada önce nezâir ve furûk sahaları hakkında genel malumat sunulmuş; akabinde Kur'ân'da günah anlamına gelen kelimeler, ayetler ışığında sırasıyla anlam, siyak sibak durumu ve semantik açıdan ele alınmıştır. Eser, yakın anlamlı kelimeler arasındaki anlam inceliklerini tespit etmesi ve Kur'ân'daki kelimelerin manalarının doğru yorumlanabilmesine katkı sağlaması açısından önemlidir.

#### 14. Furûku'l-Lügaviyye Açısından Kur'ân-ı Kerim'de Geçen Yağmur ile İlgili Lafızlar

Faima İsrailova tarafından kaleme alınan ve 2022 yılında Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nde yayımlanan makale çalışmasıdır. Bu çalışma, Furûku'l-Lugaviyye olgusunun Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmasındaki yerini ve işlevini ortaya koymayı amaçlayan kapsamlı bir incelemedir. Çalışmada öncelikle el-Furûku'l-Lugaviyye'nin tanımı, tarihi gelişimi ve klasik literatürdeki konumu ele alınmış; ardından lafızlar arasındaki anlam farklılıklarının tefsir ve tercüme çalışmalarına etkisi incelenmiştir. Yağmur ile ilgili terâdüf kapsamında değerlendirilen lafızların Kur'an'daki kullanımları üzerinden yapılan örnek analizler, furûk'un anlam belirginleştirmedeki rolünü somut biçimde göstermektedir. Elde edilen bulgular, Kur'an'daki her bir lafzın seçimi ve yerleştirilmesinin hem fesahat hem de belagat açısından bilinçli bir tercihe dayandığını yeniden teyit etmektedir. Bu yönüyle çalışma, el-Furûku'l-Lugaviyye'nin hem Arap dili hem de Kur'an metni düzeyinde elzem bir ilmî zemin sunduğunu ortaya koymaktadır.

#### 15. Kur'an'ın Doğru Anlaşılması Bakımından el-Furûku'l-Lugaviyye

Faima İsrailova tarafından kaleme alınan ve 2023 yılında Kur'ân Meâller: Sorunlar, Çözümler ve Önerileri başlıklı kitapta yayımlanmış olan bir bildiri çalışmasıdır. Yazar, araştırmacıyı konuya hazırlamak mahiyetiyle furûk bahsine genel hatlarıyla değinmiştir. Kur'ân-ı Kerim'in doğru anlaşılması noktasında furûk ilminin nasıl bir öneme sahip olduğunu ele alan yazar, konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla nefis-ruh ve yağmur lafızları üzerinden Kur'ân ayetlerini tahlil etmiştir. Yazar, çalışmasının sonucunda Kur'ân'da terâdüf olarak nitelendirilen birçok lafzın bağlama göre değişen ince anlam farklılıkları taşıdığını ortaya koymuştur. İsrailova, her bir kelimenin ayet içinde yerleşiminin bilinçli bir tercih olduğunu; lafızların semantik ve belâğî unsurlarla uyumlu biçimde kullanıldığını vurgulamaktadır. Bu nedenle yakın anlamlı kelimeleri araştırmadan eş anlamlı kabul etmenin, ayetin murad edilen anlamını daraltabileceğine dikkat çekmiştir. Ayrıca yazar, furûk ilminin Kur'ân'ın doğru anlaşılmasındaki belirleyici rolünü öne çıkararak kelimelerin kökleri, kullanım çeşitlilikleri ve bağlam içi fonksiyonlarının göz önünde bulundurulmasının anlam derinliğini artırdığını ifade etmektedir. Çalışma genel olarak, yakın anlamlı Kur'ân lafızlarının tercüme ve tefsir süreçlerinde semantik hassasiyetle değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

#### 16. Kur'an'ın Anlaşılmasında Yakınanamlılık ve Nüans - Râgıb el-İsfahânî Örneği

Ömer Kara tarafından kaleme alınan ve 2024 yılında yayımlanan kitapta, Kur'ân'da bulunan yakın anlamlı kelimeler arasındaki anlam incelikleri üzerinde durulmaktadır. Çalışmada Râgıb el-İsfahânî'nin *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'ân* ve bir kısmı günümüze ulaşan *Câmiu't-Tefsîr* adlı eserlerinde yakın anlamlı kelimeler arasındaki farkları nasıl ele aldığı incelenmektedir. Kara,

çalışmasında İsfahânî'nin farklara affettiği önemi, fark tespit metotlarını, farkları sunuş şekillerini, furûk türlerini teorik ve pratik yönleriyle değerlendirmektedir.

17. *Kur'an'da Tekrarlı Anlatımlarda Kullanılan Bazı Kelimelere Terâdüf ve Furûk Açısından Bir Yaklaşım*

Kerim Yılmaz tarafından kaleme alınan ve 2024 yılında Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nde yayımlanan bu makale, Kur'an'da tekrarlı anlatımlarda ortaya çıkan kelime farklılıklarını terâdüf ve furûk disiplini çerçevesinde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Kur'an'da aynı olayın birden fazla yerde aktarılması sırasında birbirine yakın anlamlı kelimelerin kullanıldığı görülmekte; bu durum hem anlam zenginliği hem de yorum farklılıkları bakımından önemli bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmada üç örnek başlık ele alınmıştır: Hz. Mûsâ'ya verilen on iki pınar mûcizesi bağlamında “inbecese–infecera”, Hz. Meryem'e müjdelenen çocuk anlatımında “veled–gûlâm” ve Hz. Mûsâ kıssasında denizin yarılması ile Firavun'un boğulması sahnesinde “baħr–yemm” kelimeleri. Yazar, bu kelimeleri terâdüf ve furûk bağlamında ele almadan önce etimolojilerini açıklamayı, cahiliye dönemi ile Kur'an'daki kullanımlarını incelemeyi tercih etmiştir. Bu yönüyle kelimelerin bağlama ve zamana göre geçirdiği anlam değişimlerini tespit ettiği söylenebilir. Çalışmanın sonucunda, furûk yaklaşımının her kelimeye uygulanmasının hatalı anlamlara yol açabileceği; aynı şekilde terâdüfün de her bağlamda mutlak olarak mevcut olduğunu iddia etmenin doğru olmayacağı ifade edilmiştir. Bu sonuç, Kur'an'daki kelime tercihlerinin bağlama göre değişen anlam katmanlarına sahip olduğunu ve tekrarlı anlatımlarda görülen kelime farklılıklarının hem belâğî hem de semantik açıdan dikkatle değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

18. *el-Furûku'l-Lugaviyye'den Yararlanarak Meâl Yazmanın İmkânı*

Ali Karataş ve İsa Nas tarafından kaleme alınan ve 2023 yılında Kur'ân Meâller: Sorunlar, Çözüm ve Önerileri başlıklı kitapta yayımlanmış olan bir bildiri çalışmasıdır. Yazarlar bu çalışmayı “Sözlüklerin Tasnifine Genel Bir Bakış”, “el-Furûku'l-Lugaviyyeden Yararlanmayı Gerektiren Sebepler”, “el-Furûku'l-Lugaviyyeden Yararlanmanın Zorlukları”, “el-Furûku'l-Lugaviyyeden Yararlanmanın Kazandırdıkları”, “el-Furûku'l-Lugaviyye, Tefir ve Meal İlişkisi”, “Bedî, Hâlik ve Fâtır Sözcükleri Örneğinde el-Furûku'l-Lugaviyye ve Meal” adlı başlıklar altında ele almıştır. Bununla beraber alt başlıklar kullanarak konuyu geniş perspektif ile sunmaya çalışmışlardır. Yazarlar, çalışmalarının sonucunda terâdüf ve furûk tartışmasının Arap dil bilimi ile Kur'an'ın doğru anlaşılması açısından birbirini tamamlayan iki yaklaşım olduğunu ortaya koymuşlardır. Furûkun yalnızca terâdüf karşıtlığından ibaret görülmesinin alanı daralttığını ifade eden yazarlar, kelimelerin kök anlamları, kullanım bağlamları ve semantik yönleri titizlikle incelendiğinde mütekarib lafızlar arasındaki farkların çoğu zaman belirlenebilir olduğunu; fark tespit edilemediği durumlarda ise terâdüfün bir dil olgusu olarak kabul edilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Ayrıca furûk yönteminin meal ve tefsir çalışmalarında anlam kayıplarını önleyerek Kur'an'ın belâğî inceliğine ulaşmada önemli imkânlar sunduğunu, ancak bu yöntemin titiz bir sözlükbilimsel araştırma gerektirdiğini belirtmişlerdir. Sonuç olarak yazarlar, furûk merkezli bir yaklaşımın hem mümkün hem de gerekli olduğunu; terâdüfü bütünüyle reddetmeden, yakın anlamlı kelimelerin anlam farklarını açığa çıkaran sistematik bir yöntem benimsenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

#### 1.4. Yazma ve Sözlük Geleneğinde Furûk

Türkiye’de furûk sahası alanında hazırlanıp yayımlanan iki tercüme eser vardır. Bunlar sırasıyla şu şekildedir:

##### 1. Kelimeler Arasındaki Farklar

Ömer Aydın tarafından Türkçeye çevrilen ve 2016 yılında yayımlanan kitap, Osmanlı dönemi alimi İsmâil Hakkı Bursevî’nin kaleme aldığı *Kitâbu'l-Furûk* adlı eserin tercümesidir. Dört bölümden oluşan kitabın birinci bölümü Arap dilinin yazı ve hat bilgisine, ikinci bölümü alfabetik sıra gözetilerek her kelimenin türevlerine, irablarına ve anlam inceliklerine, üçüncü bölümü nahiv ve sarf ilimleriyle ilgili önemli bilgilere, dördüncü bölümü ise kelimelerin anlamsal farklarına tahsis edilmiştir.<sup>24</sup>

##### 2. Arap Dilinde ve Kur’ân’da Farklar Sözlüğü

Ebû Hilâl el-Askerî’nin yakın anlama sahip kelimeler arasındaki farkları ortaya koymak üzere kaleme aldığı *el-Furûk fi'l-luga* adlı eserin tercümesi olan bu sözlük, Veysel Akdoğan tarafından Türkçeye çevrilmiş ve 2017 yılında yayımlanmıştır. Eser otuz bölümden oluşmaktadır. Yazar, her bölümde farklı konuları ele almış, birbirleriyle ayrılması kolay olmayan kelimeler üzerine yoğunlaşmıştır. İncelenen kelimeler hakkında yoğun izahlar yapmaktan kaçınan müellif bu şekilde olası kafa karışıklığının önüne geçmeye çalışmıştır. Ayrıca yüzeysel olmayan bilgiler vererek araştırmacının beklentisine cevap verebilmiştir.<sup>25</sup>

#### 1.5. Furûk Çalışmalarında Kavramsal Alan İncelemeleri

Kavramlar üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde sadece bir makaleye rastlanmıştır.

##### 1. Arap Dilinde Su ve Yağmur Özelinde Kelimelerin Anlam Nüansları

2025 yılında Sedat Akay tarafından kaleme alınan ve *International Journal of Filologia (IJOF)* dergisinde yayımlanan bu makale, Arap dilindeki furûk eserleri üzerine bir değerlendirme ile başlamış, akabinde yağmur ve su anlamına gelen kelimeleri; güç, şiddet, zaman, yer ve miktar gibi alt başlıklar altında incelemiştir. Bu çalışmayla yazar, bir varlığın farklı nüanslarının birden fazla kelimeyle ifade edilebildiğini ve bunun Arap dilinin zengin yapısını ortaya koyduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Makale incelendiğinde, yazarın literatür değerlendirmesi yaparken Asmaî ve Süyûtî’ye ait eserleri zikredip alanın öncü isimlerine (Ebû Hilâl el-Askerî, Ebû Hâtim es-Sicistânî, Kutrub) yer vermediği, ele aldığı furûk kelimelerini incelerken detaylandırmaya gitmediği ve kavramların kullanım alanlarına dair örnekler sunmadığı dikkat çekmektedir.

#### Sonuç

Terâdüf kavramının karşıtı bir anlam teorisi olarak *el-Furûku'l-Lugaviyye*, dil sahasında gerek nazariye gerek tarihî açıdan zengin bir birikime sahiptir. Bu araştırmada “genel hatları ile el-Furûku'l-Lugaviyye nedir ve Türkiye’de bu alanla ilgili hangi çalışmalar yapılmıştır?” sorusuna cevap aranmıştır. Makalede önce furûk sahası genel hatları ile sunulmuş, akabinde

<sup>24</sup> Eser hakkında bilgi edinmek için bk. Fikret Soyal, “İki Fûrûk”, *Milel ve Nihal* 8/1 (2011), 252-253.

<sup>25</sup> Soyal, “İki Fûrûk”, 253-254.

konu ile ilgili ülkemizde yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Araştırma sonucunda ulaşılan makaleler, tezler, bildiriler ve kitaplar yalnızca bibliyografik olarak sunulmamış, tematik yönleri ve yöntemsel eğilimleri açısından da değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Doktora ve yüksek lisans tezlerinde dikkat çeken eğilim, furûk konusunun genel olarak Kur'ân-ı Kerîm lafızlarının anlam farklılıklarını açıklama ya da klasik dönem eserlerinin metin tahkiki üzerinden gerçekleştirildiği yönündedir. Anlam analizi üzerinde duran birkaç çalışma dışında, furûk ilminin dil felsefesi veya sözlük bilimi ile ilişkili araştırmaların sınırlı olduğu; geleneksel yöntemlerin ağırlıklı, modern yöntemlerin yetersiz kaldığı görülmektedir.

Söz konusu makalelerde de benzer durum söz konusudur. Genellikle klasik eser ya da müellif incelemeleri ve Kur'ân'daki lafızların anlam farklılıkları, makalelerde ele alınan ağırlıklı konulardır. Bu çalışmaların Kur'ân'daki lafızların anlam farkları üzerine yoğunlaştığı, furûk sahasının modern dil anlayışıyla ilişkisinin nadiren ele alındığı görülmektedir.

Sonuç olarak Türkiye'de *el-Furûku'l-Lughaviyye* alanında yapılan çalışmaların, belirli alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Arap dili açısından en önemli eksiklik, alanın öncüsü kabul edilen dil alimlerinin dilsel argümanlarının gerek münferit gerek mukayese odaklı ele alınmamış olmasıdır. Gelecekte yapılacak çalışmaların özgün katkı sunabilmesi için, furûk ilminin modern dil kuramları ile ilişkilendirilmesi, karşılaştırmalı incelemeler yapılması ve Arapça-Türkçe anlam farklarının sistematik olarak analiz edilmesi önerilmektedir.

## Kaynakça | References

- Abay, Muhammed. "Ömer Efendi'nin Furûk İlmine Katkıları: Övgü Kelimeleri (Hamd, Şükr, Senâ ve Medh) Hakkındaki Değerlendirmeleri". *Erzurum İspirli Kadızâde Mehmed Ârif Efendi ve Ömer Efendi Sempozyumu*. ed. Ömer Kara. 615-629. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Abdî, Jinvâr. *et-Terâdüf fi fikhî'l-luga ve 'ilmi'd-delâle*. Malang: el-Câmi'atü'l-İslâmiyyetü'l-Hukûmiyye Malang, Külliyyetü'l-'Ulûmi'l-İnsâniyye ve's-Sekâfe, Risâletü Mâcistîr, 2007.
- Ahmet Dağ. *Kur'an-ı Kerim'de Bulunan Müterâdif Kelimelerin el-Furûku'l-Lugaviyye Bağlamında Değerlendirilmesi*. Yalova: Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl. *el-Furûk fi'l-Luga*. Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, 4. Basım, 1980.
- Civelek, Yakup. *Arap Dilbilimine Giriş*. Van, Üniversite Yayınları, 2004.
- Demirayak, Kenan. *Arap- İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi*. İstanbul: Cantaş Yayınları, 2. Basım, 2016.
- Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed. *el-Ezdâd*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1987.
- Hâkim Melik ez-Ziyâdi. *et-Terâdüf fi'l-Luga*. Bağdat: Dâru'l-Hürriyye, 1. Basım, 1980.
- Hârisî, Ebû Bişr (Ebû Osmân, Ebü'l-Hasen, Ebü'l-Hüseyn) Sîbeveyhi Amr b. Osmân b. Kanber. *el-Kitâb*. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 3. Basım, 1988.
- Hemedânî, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni. *Makâyisi'l-luga*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2. Basım, 1972.
- Hulusi Kılıç. "Furûk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/222-223. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Kara, Ömer. "Arap Dilbilimindeki 'Terâdüf Olgusunun 'Furûk' Paralelinde Tarihsel Süreci ve Arka Planı - el-Furûku'l-Lugaviyye'ye Giriş (I)". *EKEV Akademi Dergisi* 7/14 (2003), 197-220.
- Karasakal, Şaban. "Kur'ân'da Rüyâ ve Hulm Yakınanlamlılarının Farkları". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/3 (2010), 163-198.
- Kur'an-ı Kerim Meâli*. çev. Halil Altıntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2011.
- Meşrî, Alî Kâzım. *el-Furûku'l-Lugaviyye fi'l-Arabîyye*. Amman: Dâru Safâ li'l-Neşri ve't-Tevzî', 1. Basım, 2011.
- Ömer, Kara. "Arap Dilbilimindeki 'Terâdüf Literatürünün 'Furuk' Paralelinde Tespit ve Tahlili -El-Furuku'l-Lugaviyye'ye Giriş (II)-". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45/2 (2004), 1. [https://doi.org/10.1501/Ilhfak\\_0000000188](https://doi.org/10.1501/Ilhfak_0000000188)
- Rüveyfî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sadr, 3. Basım, 1993.
- Soyal, Fikret. "İki Furûk". *Milel ve Nihal* 8/1 (2011), 251-254.
- Taberistânî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî. *el-Mahsûl*. 6 Cilt. Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1997.
- Tûncî, Muhammed. *el-Mu'cemu'l-mufassal fi 'ulûmi'l-luga*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2001.
- Varol, Hüseyin. "Ebû Hilâl el-Askerî, Dört Eseri Arab Edebiyatında Darb-ı Meseller ve Önemi". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1986), 383-406.
- Ziyâdi, Hâkim Melik. *et-Terâdüf fi'l-luga*. Bağdat: Dâru'l-Hürriyye, 1980.